

## EKOLOJİK PERSPEKTİFTEN TEORİK BİR İNCELEME: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA BİR RETORİK Mİ?

### A THEORETICAL REVIEW FROM AN ECOLOGICAL PERSPECTIVE: IS SUSTAINABLE DEVELOPMENT A RHETORIC?

Yasin Can GÖNÜLTAŞ

Kırıkkale Üniversitesi

İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

[ycangonultas@kku.edu.tr](mailto:ycangonultas@kku.edu.tr)

ORCID: 0000-0002-2267-0465

#### ÖZ

##### Geliş Tarihi:

17.07.2024

##### Kabul Tarihi:

09.09.2024

##### Yayın Tarihi:

29.09.2024

##### Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilirlik  
Kapitalizm  
Sürdürülebilir  
kalkınma  
Ekoloji

##### Keywords

Sustainability  
Capitalism  
Sustainable  
development  
Ecology

Sanayileşmenin Batı'da ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan kapitalizm serüveninde yol alan ve neoliberal iktisadi politikaları belirleyen ülkeler, başlangıçta sadece ekonomik gelişmeyi amaçlayan bir büyüme sürecini önclemiştir. Bu nedenle, yüzyıllar boyunca birçok topluluk, toplum ve ülke, üyelerinin maddi refahını sürekli olarak artırma çabası içinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, maddi refahın artırılması büyük ölçüde, dünya üzerindeki yaşamın temelini oluşturan doğal kaynakların çıkarılmasına bağlı olduğu inancı yaygınlaşmıştır. Bu inanç, ekonomik ve insani gelişme ile ekolojik sınırlar arasındaki dengesizliğin ortaya çıktığını kabul eden "sürdürülebilir kalkınma"nın icadıyla yeniden şekillenmeye başlamış, ekolojik perspektif ise bu durumu sadece bir retorik olarak değerlendirmiştir. Ekolojik hareketler, sürdürülebilir kalkınma kavramını çeşitli açılardan eleştirirken, bu kavramın gerçekten sürdürülebilir olup olmadığına dair literatürdeki güncel tartışmalar; toplumsal ve ekonomik boyutlarını da ele almıştır. Çalışma ile tarihsel kalkınma modellerinin doğal kaynakların aşırı kullanımı ve çevresel tahribat üzerindeki olumsuz etkileri incelenmiş; sürdürülebilir kalkınmanın çevreyi koruma amacına rağmen, ekonomik büyüme odaklı yapısının uzun vadede çevresel sürdürülebilirliği tehlikeye atabileceği konusunda ekolojik perspektifin getirmiş olduğu eleştiriler çeşitli çalışmalarla birlikte ele alınmıştır.

#### ABSTRACT

Countries that have embarked on the capitalist adventure that began with the advent of industrialisation in the West, and that have adopted neo-liberal economic policies, have initially prioritised a process of growth aimed solely at economic development. Thus, for centuries, many communities, societies and countries have constantly sought to increase the material well-being of their members. From this perspective, there has been a widespread belief that increasing material well-being is largely dependent on the extraction of the natural resources that form the basis of life on earth. This belief has been reshaped with the invention of 'sustainable development', which recognises the emergence of an imbalance between economic and human development and ecological limits, while the ecological perspective regards this as mere rhetoric. While ecological movements have criticised the concept of sustainable development from various angles, current debates in the academic literature on whether this concept is truly sustainable have also addressed its social and economic dimensions. This study examines the negative effects of historical development models on the overuse of natural resources and environmental degradation, and discusses the ecological perspective's critique that the economic growth-oriented structure of sustainable development may, despite its goal of environmental protection, endanger environmental sustainability in the long run.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1517641>

Atf/Cite as: Gönültaş, Y., C. (2024). Ekolojik perspektiften teorik bir inceleme: Sürdürülebilir kalkınma bir retorik mi?. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(3), 1692-1708.

## Giriş

Günümüzde ülkelerin ekonomik ve teknolojik nedenlerle ilerlemesini ve bunu toplum tabanına yaymasını ihtiva eden “kalkınma”nın tüm ülkeler için önemli olduğu varsayımı, kapitalizmin ve onun ortaya çıkarmış olduğu üretim ekonomisinin devamlılığını sağlama arzusundan kaynaklanmaktadır. Ancak kalkınmayı sağlayabilecek yol haritasının uygulanması, doğal kaynakları ve çevreyi olumsuz etkilemesinden dolayı kapitalist sistemin bile artık bu konuda müdahale yöntemlerini geliştirmesini zorunlu bırakmıştır. Bu açıdan çevre-kalkınma ilişkisinin yeniden ele alınması ve neo-liberal politikaların özellikle 1970’li yıllardan sonra ekolojik kuram ekseninde sorgulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dünyada doğal kaynakların sermaye tarafından hammadde olarak kullanılması ve üretim sürecinde doğaya verdiği tahribatın günümüzden geleceğe kadar uzanan ve düzeltilmesi gereken bir uzlaşya dönmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Kaynakların dağılımıyla ilgili ortak nokta olarak öne sürülen “sürdürülebilir kalkınma”, üretimin olumsuz dışsallığına maruz kalan çevre sorununda genel çözümü, kaynakların sonraki kuşaklar aracılığıyla da kullanılmasına olanak tanıyacak şekilde sürdürülmesini amaçlamaktadır. “Doğal kaynakları, büyümeyi gelecekte de sürdürmeye imkân sağlayacak bir şekilde korumayı esas alan bir büyüme stratejisi, aynı zamanda kaynakların üretim/tüketim ile çevre arasındaki dağılımında da en uygun çözümü sağlayabilecek olmasıdır. Ancak bu şekilde ekonomik gelişme hedefleriyle çevre politikaları arasında uyum sağlanabilecek, ekonomik politikaların kendi ekolojik köklerine bağlı kalarak, gelecek kuşakların da gelecekleri ve mutluluğunu güvence altına alacak uzun vadeli bir büyüme gerçekleşecektir. Bu yaklaşım ekonomik kararlarda çevre boyutunun dikkate alınması yanında çevre politikalarının, özellikle çevre korunmasıyla ilgili tüm programların ekonomik etkilerinin değerlendirilmesini de gerektirmektedir” (Kuleli ve Sonat, 1995: 19; Yaylı, 2007: 923). Ancak sürdürülebilir kalkınma, kapitalist sistemin doğaya verdiği tahribatın yine kapitalizm ve neo-liberal politikalarla düzeltilebileceğine yönelik ikna çabalarını içermekle birlikte ekoloji kuramı bunu bir retorik olarak değerlendirmektedir.

Sömürgecilik döneminden bu yana evrimleşen kalkınma ve büyüme modellerinin büyük bir kısmı, ekolojik değerlere ve doğal kaynakların sınırlılığına duysuz kalmıştır. Bu tarihsel arka plan, günümüzde sürdürülebilir kalkınma olarak öne sürülen yaklaşımların da sorgulanmasına yol açmıştır. Çevreye duyarlı olduğunu iddia eden bu eko-politik içerik, ekonomik büyüme temelli olduğundan, uzun vadede çevresel etkileri göz ardı eden bir yapıya dönüşme riski taşımaktadır. Bu durum, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekten sürdürülebilir olup olmadığına dair ciddi soru işaretleri doğurmaktadır. Sürdürülebilir büyümenin etkili olabilmesi için mevcut büyüme modellerinden niteliksel olarak farklı olması gerektiği açıktır. Ancak serbest piyasa mekanizması, bu tür bir niteliksel gelişme için yeterli motivasyonu sağlamaktan uzaktır. Bu nedenle, sürdürülebilir kalkınma kavramı, sadece çevresel değil ekonomik ve toplumsal koşullara yönelik daha kapsamlı bir rehberlik sağlamalıdır. Kapitalizmin ortaya çıkardığı ekolojik dengesizliklere tepki olarak ortaya çıkan ekolojik hareketlerin getirmiş olduğu eleştirilerin yanında Sürdürülebilir kalkınma ve hedeflerinin yeniden gözden geçirilmesi, ekolojik perspektifin yanı sıra diğer toplumsal ve ekonomik kriterlerin de dikkate alınması gerekliliği birçok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. Bu perspektifle, söz konusu kavramların toplumsal dinamiklerin daha sağlıklı gelişmesine katkı sağlayabileceği görülmektedir. Ancak bu yaklaşımın reel, rasyonel ve çok taraflı uygulamalarla desteklenmesi önemlidir.

Ekolojik hareketler; radikal ve radikal olmayan düşünceler üzerinden sürdürülebilir kalkınma kavramını çeşitli koşullarda ele alarak bazı eleştiriler getirmektedir. Ekolojik hareketlerin savlarının yanında bu kavramın gerçekten sürdürülebilir olup olmadığına dair literatürdeki çeşitli tartışmalar; çevresel, toplumsal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir kalkınma ve hedeflerinin rasyonelliğini ve uygulanabilirliğini sorgulamaktadır. Bu çalışmada, sürdürülebilir kalkınma kavramı ve bu kavramın hedefleri, eleştirel bir perspektiften incelenmiştir. Tarihsel kalkınma modellerinin doğal kaynakların aşırı kullanımı ve çevresel tahribat üzerindeki olumsuz etkileri ele alınmış, bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın çevreyi koruma amacına rağmen, ekonomik büyüme odaklı yapısının uzun vadede çevresel sürdürülebilirliği tehlikeye atabileceği konusuna odaklanarak çeşitli araştırmalarla birlikte incelenmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedeflerin, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki gerilimi çözmekte yeterli olup olmadığı sorgulanmaktadır.

## Sömürgecilikten Büyüme Odaklı Kalkınmaya

Sanayi devriminden sonra iktisadi politikaların kapitalizm ekseninde belirgin hale gelmesi, devletlerde üretim mekanizmalarının genişletilmeye çalışılması sonucunu doğurmuştur. Artan üretim miktarı daha fazla gelir unsuru sağlayacağından, devletlerin üyelerine yönelik refah artırıcı önemli bir girdi olarak değerlendirilmiştir. Genişletilmeye çalışılan bu alan “pazar” olarak ifade edilen ve daha fazla kitleye tüketim yapmasını arzulayan genel ticari hamleleri de içinde barındırmıştır. Sanayi devriminin akabinde ortaya çıkan çalışma koşulları ve buna bağlı olarak gelişen kentsel yerleşim düşünüldüğünde, sermayenin amacının; üretimin daha fazla tüketilmesini ve buna bağlı olarak daha fazla üretim yapılmasını hedefleyen kar odaklı bir ekonomik sistem oluşturmak olduğu görülecektir. Bunun yanında çalışma; belirli bir sınıfın daha fazla ücret alarak iyi koşullarda yaşama hayalinden öteye sadece hayatta kalma mücadelesine indirgenen bir olgu haline dönüşmüştür. Satış alanlarını genişletmek isteyen sermaye ise daha fazla makineleşerek üretim miktarını çeşitli pazarlama stratejileriyle artırmak hedefinde olmuştur. Böyle bir sistemde çoğu devlet, “serbest piyasa” ilkesiyle hareket eden bir ekonomik modeli benimsemiş, ortaya çıkan ekonomik modelin ahlaki temellendirmesini de hazır hale getirmiştir: devlet ve sermayenin asgari müşteregi “elde edilen gelir ve bunun refah olarak adlandırılması” olmuştur.

Sermayenin serbest piyasada elde ettiği gelir kar ile adlandırılırken devletin elde ettiği geliri toplum tabanına yayması ise 1900’lü yılların ortasından sonra refah olarak adlandırılmıştır. Bu düzende ırk, cinsiyet, yaş, eğitim v.b. kriterlerde sınıfsal bir ayrım olmasa da toplumun alt gelir düzeyinde her zaman toplumsal ve ekonomik ayrışmaya maruz bırakılma sorunu mevcut olmuştur. Bu ayrışmada devlet-sermaye arasında bölüşülen gelirden payını az alan veya hiç alamayan kesimlere ise “serbest piyasa” gereğince “zengin olma hayali” sunulmuştur. Bu döngü içerisinde üretim mekanizmaları teknolojik gelişimlere paralel olarak dönüşmüş, gelişmiş, günümüze kadar erişmiştir. Tüketim toplumu inşası, sermayenin doğal kaynakları kullanmasında “toplumun fazla tüketimi veya temel ihtiyaçların elde edilmesi” gerekçeleriyle hareket etmesine hizmet etmiştir.

Rekabeti bir zorunluluk olarak gören ve ‘endüstriyel’ tarzı bir yaşam biçimi olarak gösteren yapıda ‘temel ihtiyaçlar’ söylemi, yoksulluğun içselleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Normal koşullarda açılığın, yorgunluğun ve barınma sorununun giderilmesi yaşamsal süreçlerde soluma, vücudu hareket ettirme, uyuma gibi insanın kendi kendine giderdiği ihtiyaçlarla aynı düzlemde olması gerekirken ‘sanayileşmiş’ toplumlarda elde etmek için çalışılan hedeflere dönüşmüştür. Elde edilmediği durumlar yani kitlelerin talep ettiği ancak karşılayamadığı durumlar yoksulluk olarak ifade edilirken, bu durumun kurtarıcısının kalkınma olduğu ileri sürülmüştür. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi’nin en önemli çıktısı olan Gündem 21’in ilk paragrafında bile “yoksulluk, açlık, hastalık, cehalet ve ekosistemlerin yıkımından” bahsetmekte “temel ihtiyaçların giderilmesi ve herkes için yaşam standartlarının geliştirilmesi için sürdürülebilir kalkınmanın” vazgeçilmez bir unsur olduğunu belirtmektedir (Şahin, 2004: 3-5). Yoksulluğun giderilmesine temel koşul olarak sunulan kalkınma, devletler için de yeni bir hedef olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü kalkınma, ekonominin ve günümüz toplumunun gelişmesi, ileri doğru dönüşmesi için gereklilik olarak görülmektedir.

İngilizce “development” kelimesinin çevirisi olarak kullanılan “kalkınma” kavamı, “gelişme” anlamını da içerecek şekilde son yüzyıldaki ekonomik gelişmelerin olumlu pratiği olarak algılanmasıyla Türkçe’ye yerleşmiştir. Türk Dil Kurumu (TDK), “durumu düzeltmek, aşamalı bir biçimde gelişmek, ilerlemek ve zengin olmak” olarak tanımlamasını yaparken, Oxford dil sözlüğü “belirli bir büyüme veya gelişme durumu; yeni ve gelişmiş bir ürün veya fikir; yeni bir aşama oluşturan olay” olarak ifade etmektedir. Herhangi bir nesnenin, olgunun, olayın veya insanın çeşitli dışsallıklarla veya kendi kendine bulunduğu noktadan ileri gitmesi süreci aslında bu tanımlamaların ortak çıkarımıdır. 1800’lü yılların ortasında “kademeli olarak gelişme” , 1900’lü yılların başından itibaren de “ekonomik büyüme” olarak literatürde yer edinmiştir. Ekonomik büyüme ifadesi salt iktisadi hareketliliğin artması anlamından öte toplumsal, kültürel, sosyal ve çeşitli ekonomik sektörlerdeki büyümeyi içermektedir. Genel bir ifadeyle “Herkes için daha iyi bir hayat oluşturmak” anlamında kullanılan bu kavram, dengesiz ekonomik gelirin, refah yoluyla toplum tabanına dağıtılması, herkes için ideal yaşam koşullarının sunulmasıdır. Bunun yanında kalkınma kavramı, net bir tanımla açıklanacak bir olgu olmamakla birlikte farklı bilimsel perspektiflerden etkilenmiştir. Klasik İktisat, kalkınma kuramını “faydalı ve büyüme için gerekli bir değişken sayıp, meta-temelli iktisadi kalkınma pratiklerini tartışmasız kabul eden rasyonalist politikalar” olarak ifade ederken, Marksist yaklaşım; “kalkınma kavramının içeriğinde ve uygulamasında emperyalist düşüncelerin vücut bulmuş uygulamalar olduğunu savunan” bir sav geliştirmiştir (Turhan, 2020: 150-151).

17. ve 18. yüzyıllarda Merkantilist iktisat, 1800'lerde Alman Tarih Okulu'nun öncüsü Friedrich List (1789-1846) ve 1900'lerin başında Joseph Schumpeter (1883-1950) ekonomik kalkınma teorisinin kurucuları olmuştur. Schumpeter, ekonomik kalkınma teorisini açıklarken, denge modeline dayalı klasik ve neoklasik itisadın eleştirisini yapmıştır. 1911 tarihli kitabında (The Theory of Economic Development), klasik iktisadın ekonomik kalkınmayı açıklamakta yetersiz kaldığını, tek amacının kârlılığı artırmak olduğunu belirtmiştir. Böyle bir ekonomik sistemde yeniliğe çok fazla ihtiyaç duyulmadığından elde edilen gelir sadece işçilerin çalışmasıyla mümkün olmaktadır. Bu uygulamalar emek sınıfını gelirin sağlayıcısı olarak gördüğünden sömürü düzeninin bir parçası olarak adledilir. Schumpeter'e göre inovasyon olmadan, kapitalist ekonomiler sonsuza kadar nüfus artışı gibi dışsal faktörlerle açıklanan durgun bir büyüme durumunda kalacaktır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için döngünün içeriden kırılması gerekir: yeni üretim süreçleri veya yeni mallar sisteme dahil edilmelidir (Pereira ve Oreiro: 2024: 2-3). 1900'lü yılların ilk yarısındaki bu ekonomik döngüde Schumpeter, hem emek tarafının hem de arz tarafının ortak noktada birleşerek gelirin artırılmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Elde edilen gelir artışının, toplum tabanına yayılmaya başladığı nokta ise ekonomik kalkınmanın başladığı noktayı oluşturacaktır.

Merkantilizmin uluslararası ekonomiyi etkilemesinden hemen sonra klasik iktisatçıların politika önerileri devletleri ve bireyleri sermaye birikimine yönlendirmiştir. Bireyler sermayedar olarak "kar" elde etmeyi hedefleyen eylemler üretirken devletler de bu gücü kullanarak çeşitli ülkelerin kaynaklarını paylaşma eğilimi göstermiştir. Sömürgecilik olarak adlandırılan bu süreçte devletler farklı devlet kaynaklarını kullanarak büyüyen endüstri yapısına ve teknolojik altyapı gelişimine finans sağlamayı amaçlamıştır. Finansal açıkların giderilmesi, teknolojik ürünlerdeki yenilikler daha az maliyetle üretim yapılmasını sağlayarak yeni pazarları harekete geçirmiştir. Sömürge üzerinden ilerleyen bu yapı, II. Dünya savaşıyla birlikte tasfiye edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte uluslararası ekonomik sistemin yeniden dizayn edilmesi; gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelere, kendilerinin yakalamış olduğu ekonomik ve kalkınmışlık düzeyini hedef olarak koyması sonucunu doğurmuştur. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere sağlanacak borç ve teknik yardım transferleriyle belirlenen bu hedeflere ulaşması gerekmektedir. Bu anlayış ironik bir biçimde sömürgeciliğin bittiği noktada "borçlanma politikasına dayalı, büyüme odaklı kalkınma anlayışı"nı ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya savaşı'nın ardından ortaya çıkan bu politik koşullar, devletleri "hedeflenen büyüme sağlandıkça toplumsal refahın da artacağı" savına inandırmıştır (Çelik ve Dağ, 2017, s.57; Buyruk, 2016, s.113, Bahçeci ve Görmez: 2019: 2305-2306).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1945-1953 yılları arasında başkanlık görevini yürüten Harry S. Truman, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yönelik "büyüme hedefli kalkınma" stratejisini kullanmak istemiş ve bu ülkeleri siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarından dolayı "geri kalmış ülkeler" olarak nitelendirmiştir (Macekura, 2013: 127-128). Başkanlığı döneminde ABD'li politikacılarla birlikte "Dördüncü Nokta Programı"nı (The Point Four Programme) oluşturarak, kalkınma kavramını siyasallaştırmıştır. Programın temel amacı, dünya nüfusunun üçte ikisinin yaşadığı ekonomik olarak az gelişmiş bölgelerin doğal kaynaklarını geliştirmek, verimliliği artırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek olarak açıklanmıştır. Program gelişmiş ülkelere, bu amacı gerçekleştirmek için gelişmemiş ülkelerin ekonomilerinden toplumsal yapısına kadar müdahale hakkını "kalkınma" hedefiyle vermektedir. Dolayısıyla eskinin sömürgecilik anlayışı, kapitalist sistemin devamlılığını sağlamak için "kalkınma" ismiyle kimlik değiştirmiştir.

Bu durumu temellendirecek ana gerekçeler ise (Bose, 1965: 70-71):

- az gelişmiş bölgelerdeki insanların tüm insani potansiyellerini gerçekleştirme ve yaşadıkları toprakların kaynaklarını kullanma çabaları temel üretim makineleri için teknik beceri ve sermaye eksikliği nedeniyle engellenmesi,
- bu bölgelerdeki insanların ortalama yıllık geliri, daha gelişmiş bölgelerdeki insanlarınkinin onda birinden daha az olması ve az gelişmiş bölgelerdeki insanların çoğunun ekonomik durumunun çok kötü olması,
- İlkel tarım koşulları ve yetersiz ulaşım, gıda üretimini ve dağıtımını sınırlandırması; sonuç olarak yetersiz beslenme ve açlığın yaygın olması,
- Temel halk sağlığı programlarının, modern tıp eğitimi almış doktor ve hemşirelerin, hastanelerin ve ilaçların eksikliği nedeniyle önlenemez veya tedavi edilebilir hastalıklardan dolayı ölümlerin fazlalığı

- yaşamın gerekliliklerini üretme kabiliyetlerinin gelişmemiş ülkelerdeki azlığı ve birçoğunun mesleki becerileri eski aletleri kullanan el sanatlarıyla sınırlı kalması

olmuştur.

Truman'ın bu programı hazırlamasında ve küresel düzlemde siyasallaştırmasında ana amaç ise “kalkınma” yükleniciliğinin kapitalizm ve sistemin devamlılığıyla mümkün olduğunu dünyaya inandırmaktır. Dünyada siyasal anlamda devletlerin içselleştirerek “kalkınma hamlelerini” gerçekleştireceği süreç bu bağlamda başlamıştır.

Mekanistik dünya görüşünün aydınlanma dönemiyle birlikte gelişmesi (Hampson, 1991: 38), Truman'ın hazırlamış olduğu programla fiilen tıkanmıştır. Programın kaynak kullanımına yönelik atıfları, mekanistik görüşün doğayı insanın hizmetinden alıp koruyucu sınıfına getirdiği bir dönemi başlatmıştır. Bunun yanında Batı toplumlarında moderniteye yönelik artan eleştiriler, dünyanın hemen her alanında artan sorunları hafifletmekte işe yaramamıştır. Bu sorunlar çeşitli politika üretimlerine yönelik düşünsel akımları ve yanında batının kendini sorgulamasını beraberinde getirerek “sürdürülebilir kalkınma” olarak adlandırılacak evrensel bir çevre politikası üretmiştir. 1960'larda yoğunlaşan toplumsal hareketlerin etkisiyle sorgulanmaya başlanan kalkınma ideolojisi (Yaylı, 2007: 923) ve kalkınmaya yönelik büyüme yaklaşımının rehberliğinde, 1970'lerde Batı'nın kapitalist ülkeleri, refah seviyelerini koruma noktasında iki temel krizle (siyasi ve ekonomik) karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Kapitalizmin sermaye birikimi krizi ekonomik anlamda sorunları ifade ederken, Keynesyen politikaların olumsuz dışsallığı olan yoksulluk ve çevresel problemler ise siyasi krizi nitelendirmektedir (Özlüer, 2007:5; akt. Bahçeci ve Görmez, 2019: 2306). Bu kapsamda kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla “sürdürülebilir kalkınma” icat edilmiştir. Sömürgecilikten kalkınmaya doğru evrilen süreç, kapitalizmin devamlılığını sağlamak için ekolojik perspektifin argümanı olan “doğal kaynakların gelecek kuşaklara aktarılması”nın kullanılması yoluyla dinamizmini korumayı amaçlamıştır.

## **Kalkınma 2.0: Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğal Kaynak Farkındalığı**

Batıda sanayinin ortaya çıkışıyla başlayan kalkınma paradigması, önceleri gelişmeyi kendine öncü edinmiş sonrasında ekonominin sürekli artan büyümesi yoluyla insan hayatlarını sonsuza kadar dönüştürme gücüne sahip bir yapı olduğu bilinciyle birlikte gelişmiştir. Ekonomik temellerin ardında yatan genel fikirler, en basit haliyle maddi refahı mutlu bir yaşamla eşitleyen “Milletlerin Zenginliği”nde savunulan ilkeler halini almıştır. Bu nedenle, yüzyıllar boyunca çoğu topluluk, toplum veya ülke, üyelerinin maddi refahını sürekli olarak artırmaya çalışmıştır. Bu perspektiften bakıldığında, maddi refahın artırılması büyük ölçüde, bildiğimiz şekliyle dünya üzerindeki yaşamın temeli olan doğal kaynakların çıkarılmasına dayanıyordu (Inogwabini, 2019: 2). Ekonomik büyümeye dayalı kalkınma, tüketimcilik ve ekonomik büyümenin çevre üzerinde baskı yaratarak kirli ve yetersiz yaşam alanları, yoksulluk ve hastalıklarla sonuçlandığının anlaşıldığı 1970'lere kadar devam etmiştir. Aynı zamanda, doğal kaynakların, özellikle hammaddelerin ve fosil yakıtların sömürülmesi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasına neden olmuş ve sonsuz olmayan doğal kaynakların mantıklı bir çerçevede yönetilmesi ve kullanılmasına yönelik öncelik ortaya çıkarmıştır. “İnsani gelişme ile ekolojik sınırlar arasındaki dengesizlik, büyüyen çevre sorunlarına ve felaket boyutlarında olası sonuçlara işaret etmektedir” (Šmleša, 2003: 404-405).

Roma Klübü aracılığıyla Meadows v.d. tarafından 1972 yılında yayımlanan Büyümenin Sınırları (*The Limits to Growth*) isimli eser, doğal kaynakların aşırı tüketilmesi nedeniyle insanlık için karanlık ve yetersiz bir geleceğin inşa edildiğini belirten ilk eser niteliğinde olmuştur. Roma Klübü raporu “sürekli artan büyüme” olarak tanımlanan kalkınmadan, çoğu biyolojik olan doğal kaynakların daha tasarruflu bir biçimde kullanılmasına geçişte önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sürekli olarak büyümeyi teşvik eden ve referansını “Milletlerin Zenginliği”nden alan bir ekonomik sistemden geleceğe yönelik stratejileri içeren bir yapıya geçişin genel kabulü, büyümenin sınırları olduğunu ve bu sınırların doğanın kendisinin sınırlı olmasından kaynaklandığına iknaya mümkün olmuştur (Inogwabini, 2019: 2). Neo-liberal politikaların ortaya çıkarmış olduğu ekonomik sistem, üretim girdilerinde kullanılan hammaddeye sürekli olarak erişmek istemiştir. Ancak geline nokta kaynakların aşırı tüketimi, gelecekte geri dönülemeyecek çevresel zararlara yol açacağını yönelik kanıları güçlendirmiştir. Bunun yanında Truman'la birlikte siyasallaşan “büyüme kalkınma” modelinin tıkanması, ekolojik perspektifin kalkınmanın yol açtığı problemlere karşı seslerini daha da yükseltmesi, devletlerin bu konuda önlem almak istemeleri gibi durumlar neo-liberal iktisatın “sermaye birikimi”ne yönelik uygulamalarında olduğu gibi kalkınmacılıkta da karşı duruşları beraberinde getirmiştir.

Črnjar & Črnjar (2009) çevre kirliliğinin ana nedenlerini aşağıdaki gibi özetlemiştir: “1) kirliliğin antropojenik nedenleri (ekonomik büyüme, teknik ve teknolojik gelişme, endüstriyel gelişme, ulaşım ve taşımacılık altyapısının gelişimi, nüfus artışı, kentleşme ve kitle turizmi), 2) kirliliğin doğal nedenleri (toprak erozyonu, seller, depremler, volkanik patlamalar, yangınlar, kuraklık ve rüzgarlar) ve 3) kirliliğin diğer nedenleri (savaşlar, ekolojik bilinç eksikliği, kalkınma ve doğal ekosistemler arasındaki dengesizlik ve toplumun sınırlı bilimsel, maddi, örgütsel ve teknolojik yetenekleri)”. Bu faktörlerin sonuçları çeşitli ekolojik sorunlar, ekosistemlerin bozulması, küresel iklim değişikliği, doğal afetler, açlık ve yoksulluk ve diğer birçok olumsuz sonuçta görüldüğü gibi gezegenin sürdürülebilirliği konusunda uyarıda bulunmuştur (Klarin, 2018: 71). Doğal nedenler dışında olan çevre kirlilik nedenleri genelde kalkınmanın ekonomi ve sanayiyle özdeşleştiği gelişmiş olarak adlandırılan ve serbest piyasa ile birlikte gelişen neo-liberal sistemin özelde ise bunu güçlendirmeye çalışan sermayenin olumsuz dışsallığından kaynaklanmıştır.

Bu olumsuz dışsallıklardan kapsamlı bir şekilde bahseden “Büyümenin Sınırları” doğal kaynakların hızlı nüfus artışını desteklemeyecek kadar sınırlı ve neredeyse 150 yıl içerisinde tükenebileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca, kalkınmanın bu kadar hızlı gelişimi ve büyümek için kalkınma sloganı, insanlığı acı bir sona götürecektir. Amaç çevreyi koruma ve geliştirmekse kalkınma hızının yavaşlatılması gerektiğini belirtmiştir (Keleş ve Hamamcı, 1997: 176). Raporda ayrıca “...sanayileşmiş ülkeler bütün çabalarını kendileriyle gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumu kapatmaya yöneltmelidirler. Sanayileşmiş ülkelerde çevre sorunları genellikle sanayileşmeyle ve teknolojik gelişimle ilgilidir” ifadesi, kalkınmanın çevre sorunlarıyla birlikte ele alınmaya başladığını göstermektedir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler ve devletlerin birçoğu; sanayileşmenin doğaya verdiği zararı kabul etmekle birlikte bunun çevreyi korumayla birlikte eşgüdümse bir faaliyet olarak gerçekleştirebileceğine salık vermektedir. Dolayısıyla kalkınma devam etmeli ancak bunu çevresel koşulların korunması yöntemiyle yapmalıdır. Bu konudaki bilinç, devletlerin konsensüsü haline gelene kadar devam etmiştir. Bu bağlamda, yaklaşık on yıl sonra 1983 yılında Brundtland Komisyonu olarak da bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, BM aracılığıyla kurulmuştur. Çevre ve kalkınma tamamen bir arada anılacak siyasi bir düzlem oluşturularak “sürdürülebilir kalkınma”ya giden yol açılmıştır (Şahin, 2004: 8).

“Sürdürülebilir kalkınma” ismi verilen kalkınma modelinde iki hedef bulunmaktadır. “Kalkınma” ekonomik ve sosyal hedeflere, “sürdürülebilirlik” ise ekolojik hedeflere atıfta bulunmaktadır (Baker, 2006: 18).Sürdürülebilir Kalkınma, sosyal bilimlerde önemli ve tartışmalı bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kavram, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma" olarak tanımlanmıştır (1987:43). İlk olarak 1980'lerin başında Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından öne sürülerek kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Temel amaç ekolojik kaynakların korunması ve muhafaza edilmesi olmuştur (Dauda, 2019: 70-71). Ancak sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (halk arasında Brundtland Komisyonu Raporu olarak bilinir) hazırladığı Ortak Geleceğimiz raporunun yayınlanmasının ardından küresel kabul görmüştür. Komisyon, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir rol oynayacağı düşünülen yeni davranış normları ve tutumlarda, toplumsal değerlerde ve isteklerde değişiklik yapılması çağrısında bulunmuştur (Lélé, 1991: 610).

Bir kavram olarak sürdürülebilir kalkınma, yaşam koşullarındaki değişiklikleri öngörmektedir. Bu değişiklikler Brundtland'ın dört temel hedefi ekseninde gerçekleştirilmek istenmiştir: "temel insan ihtiyaçlarını karşılamak ve tüm canlılar için yeterli bir yaşam standardı sağlamak; dünya nüfusu içinde ve arasında daha adil yaşam standartlarına ulaşmak; Biyolojik çeşitliliğin ve doğanın yenilenme kapasitesinin hem yerel hem de küresel olarak fiili veya potansiyel olarak bozulması konusunda büyük bir dikkatle hareket edilmesi ve gelecek nesillerin benzer yaşam standartlarına ve benzer veya daha iyi eşitlik standartlarına ulaşma olasılığını zayıflatmadan bu hedeflere ulaşılması" (Carter, 2007: 198). BM'nin raporda bu hedeflerle birlikte stratejinin canlı kaynaklarla sınırlı olduğuna ve öncelikle genetik çeşitliliğin, alışkanlıkların ve ekolojik süreçlerin korunması ihtiyacına odaklanarak gerçekleştirilmesi amacı, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı sorunların çözümünü geleceğe sevk etmekten başka bir anlam çıkarmamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın tanımı ile temel hedefleri arasında mantıksal bağlantı tam olarak açık değildir. Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak şimdiki yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak, temelde bu ihtiyaçların neler olduğunu tam anlamıyla açıklamakla mümkün olmaktadır. Rapor'un temel hedeflerinin açıklanmaya çalışıldığı bölümde özetle (s.49); “1) büyümenin canlandırılması; (2) büyümenin kalitesinin



değiştirilmesi; (3) iş, gıda, enerji, su ve sanitasyon için temel ihtiyaçların karşılanması; (4) sürdürülebilir bir nüfus seviyesinin sağlanması; (5) kaynak tabanının korunması ve geliştirilmesi; (6) teknolojinin yeniden yönlendirilmesi ve riskin yönetilmesi; (7) karar almada çevre ve ekonominin birleştirilmesi ve (8) uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden yönlendirilmesi ve sonradan eklenen (9) kalkınmayı kalıcı hale getirmek” ifadeleri, temel ihtiyaçların neler olduğunu, neye göre ve nasıl belirlediğini aktarmamakla birlikte mevcut kapitalist düzenin güzellemesini yaparak sömürgecilikten bugüne kadar olan süreci de ihtiva eden; gelişmemiş veya az gelişmiş olarak adlandırdığı ülkelerin, gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin ekonomik, toplumsal ve siyasal durumlarına göre ilerlemesini önemsemiştir. Dolayısıyla bu hedef formülasyonu, kapitalizmin ortaya çıkardığı krizi ekolojik etik, insani dayanışma, teknolojik gelişmeleri kullanarak yine ve yeniden ancak kapitalizmin kurtarabileceğine yönelik projeksiyon sağlamıştır. Dolayısıyla tüm bu kurtarıcılığın manifestosu da Brundtland Raporu olmuştur.

Kurtarıcı olarak kapitalizm, (kendisine göre) gelişmemiş ülkeleri; gelişmiş ülkeler sınıfına yaklaştırmak veya eşitlemek için uğraşır. Bunun için gerekli olan toplumsal ve siyasal ortamı da neoliberal politikalarla hazırlar. Alt sınıftaki devletler bu politikaları uygulayarak ekonomik anlamda büyümek ve elde ettiği kazanımları “refah” ismiyle topluma yaymak ister. Dolayısıyla kapitalizm, kendini yine büyümemiş olan kapitalizmle dinamize eder. Bundan dolayı doğayı sürekli olarak kullanmaktan da çekinmez. Doğadaki hemen her şey onun için bir hammaddedir. Tüketim toplumunun başarılı inşası neticesinde artan karlılık oranından topluma bölüştürülmesinin refah olarak güzelleştirilmesinden bu yana kapitalizm, Özlüer’e göre (2007: 8) “piyasa ekonomisinin sermaye birikimine dayalı işleyişinin sınırlarını doğayı da kapsayacak şekilde genişletmiştir ki bu, kapitalizmin her şeyi metalaştırmaya dönük mantığının zorunlu bir sonucudur”. Bahçeci ve Görmez (2019: 2315) bu durumu; “bu noktada, üretici güçlerin en önemli bileşenlerinden biri olan doğayı sınırsızca kullanan bir teknolojik gelişme sürecinin, raporda bahsedildiği gibi yoksulluk ve ekolojik krizlerin çözümünün anahtarı olduğunu söylemek mantıklı değildir” şeklinde yorumlamıştır.

1970’li yıllara kadar bilerek ya da bilmeyerek, sanayileşme ve modernleşmenin yoksullukla ve insanogluna atfedilen çevresel bozulmayla hiçbir ilgisi olmadığı fikri hâkim olmuştur. En radikal halinden radikal olmayan bakış açısına kadar (derin ekolojiden – çevreciliğe) ekoloji kavramı, geniş kitlelerce teknolojik ilerlemenin ve sanayileşmenin bir düşmanı olarak görülmüştür. 1972 yılında Stockholm Konferansı’nda ve ardından Nairobi’de Dünya Bankası tarafından düzenlenen konferansta yapılan bazı tartışmalardan sonra resmi bir öncelik olarak dünya gündemine giren "kalkınma ideolojisinin" görünürdeki en önemli iddiası her zaman yoksulluğun ve işsizliğin ortadan kaldırılması ve daha müreffeh bir dünyanın yaratılması olmuştur. Yoksullar uzun süre modern yaşam tarzlarına ve onlarla birlikte gelen sanayileşmeye aday olarak görülmüştür. Ancak zaman içinde doğal yaşamın tahribatı daha belirgin hale geldikçe, özellikle bu yoksul insanlar arasında sistematik olarak çevre bilinci oluşturulmaya başlanmıştır. Kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu yoksulluğun bertaraf edilmesi ve çevrenin de korunabileceği; Brundtland Raporunda “ancak kalkınma yoluyla ortadan kaldırılabilen, ancak yeni bir kalkınma stratejisi ile çevrenin de korunabileceği açık bir gerçektir” (Estava, 2004: 59) retoriğiyle ifade edilmiştir.

Sürdürülebilir Kalkınmanın, kalkınma paradigmasının yeni versiyonu olarak topluma sunulmasından sonra, çevreye verilen önemin küresel düzlemde karşılık bulması için 1992 yılında Rio’da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı toplanmıştır. Gündem 21 ve Rio Deklarasyonu olarak iki belge üretilmiştir. Ayrıca çevre korumacılığının kalkınma ile olumlu bir ilişkide olduğunu kanıtlayabilmek adına da “Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)” raporu uygulamasının başlatılmasına karar verilmiştir. Rio’da kararlaştırılan maddelerin pratiğe geçmesi olarak adlandırılan Gündem 21; “ekonomik ve sosyal kalkınma, geleneksel ve idari kaynaklar için kalkınma, sürdürülebilir kalkınmanın başarısı için önemli grupların etkinliğinin artırılması, imkanlaştırmanın yolları” olarak ana bölümlerden oluşmuş, bu bölümleri desteklemek adına 1995 yılında Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı ve 1996 yılında İstanbul’da Habitat II Konferansı düzenlenmiştir (Reid, 1995: 185-187). 2002 yılında ise Johannesburg’da “Yeniden Sürdürülebilir Dünya Zirvesi” gerçekleştirilmiştir. 2016 yılında ise yine aynı koşulların sağlanması gerekliliğini ifade eden Habitat III Zirvesi toplanmıştır. Bu konferanslarda sürdürülebilir kalkınmanın temelini insanı aldığı, küreselleşmeyle birlikte bireylerin daha iyi yaşam koşullarına sahip olması için seferber olunması gerekliliği ve sürdürülebilir kalkınmanın devam edilmesinin önemi ele alınmıştır.

Özetle, sürdürülebilir kalkınma kavramı, esasen kalkınmaya yönelik piyasa temelli bir yaklaşımdır. Temel ekonomik mekanizmalar da piyasa mantığından türetilmiştir. Sermaye birikimine dayalı piyasa ekonomisinin işleyişinin sınırları doğaya kadar uzanır. Bu aslında kapitalist mantığın her şeyi metalaştırmasının "zorunlu" bir

sonucudur. Piyasa mantığında çevrenin "korunması" ancak çevreden kâr elde edilebildiği ölçüde mümkündür. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, sermayenin yeniden üretimine çevreyi de dahil edecek şekilde genişletilmiş bir birikim modelidir. Refah devleti ideolojisinin çöküşüyle birlikte sermaye birikimini yeniden sürdürülebilir kılmanın yolu, ihtiyaçlar evrenini yeniden tanımlamak, yoksulluğu sürekli ve yeni bir tehdit olarak üretmek, büyüme odaklı kalkınmacılığı kutsallaştırmak, doğayı kamusalılığından ve toplumdan arındırmak, doğayı doğanın bünyesinden çıkarmak ve bu yönüyle özel mülkiyet konusu haline getirmek sürdürülebilirlik kavramının unsurlarıdır (Özlüer, 2007: 12). Çevre konusunda oldukça önemli çıktılar olduğu raporlar, kapitalizmin kurtarıcılığı ve yardımseverliği eksenindeki çözüm yollarıyla doludur. Ancak modernizm ve kapitalizm insanı, doğayı ve hatta dünyayı yok etmeye itebilecek doyumsuzluğa itmektedir (Estava, 2004: 56). Bu açıdan ekoloji kuramının kendi argümanı olan ancak kapitalizmin sahiplendiği "sürdürülebilir kalkınma" kavramına bakış açısını ve temel farklılıklarını belirlemek oldukça önemlidir.

### **Yeni Yörünge: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Ekolojik Perspektif**

Sürdürülebilir kalkınma kavramını tartışırken vurgulanması gereken en önemli nokta, günümüze kadar ortaya çıkan kalkınma modellerinin genellikle doğal kaynakların aşırı kullanımına ve çevresel zararlarına yol açtığıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın, ekolojik dengeyi koruma amacını taşımaya rağmen, bu hedefe ulaşırken fiziksel kaynak kullanımında bir artış olabileceği yadsınamaz bir gerçektir. Sömürgecilikten günümüze kadar evrimleşmiş kalkınma ve büyüme modellerinin birçoğu, ekolojik değerlere ve doğal kaynakların sınırlılığına duyarsız kalmıştır. Bu olumsuz tarihsel arkaplanla sürdürülebilir kalkınma olarak ileri sürülen ve çevreye duyarlı olduğunu iddia eden eko-politik içerik, ekonomik büyüme temelli olduğundan uzun vadede çevresel etkileri düşünmeyen ve sürdürülebilirlik hedeflerini tehlikeye atan bir yapıya dönüşebilir.

Sürdürülebilir büyümenin etkili olabilmesi için mevcut büyümeden niteliksel olarak farklı olması gerekmektedir. Bu da yapısında niteliksel bir evrime ilişkin bazı değer yargıları gerektirebilir. Şu anda anlaşıldığı şekliyle serbest piyasa mekanizması, bu tür bir niteliksel gelişme için herhangi bir motivasyon olmaksızın işlemektedir. Bu nedenlerle, sürdürülebilir kalkınma kavramı, sadece ekonomik ve toplumsal değil, aynı zamanda bir bütün olarak çevresel koşullara yönelik rehberlik gerektirdiğinden, uygulanması oldukça güç görünmektedir (Kuleli ve Sonat, 1995: 14). Kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu ekolojik dengesizliklere tepki olarak ortaya çıkan bu ekolojik hareketler, radikal ve radikal olmayan ekolojik düşünce şeklinde bir ayrımla açıklanabilir. Derin ekoloji, sosyal ekoloji, mistik ekoloji, eko-feminizm, eko-sosyalizm gibi hareketler radikal ekolojik düşüncenin bir parçası olarak kabul edilirken, çevrecilik radikal olmayan ekolojik hareketin bir parçası olarak kabul edilir (Görmez, 2003:100).

Naess'in ortaya koyduğu ekolojik kuram ayrımına göre, iki ayrı tür olarak incelenebilecek derin ve sığ ekoloji arasında temel bir fark bulunmaktadır. Sığ ekoloji, genellikle gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ve insan sağlığı ile refahını korumayı amaçlayan bir çevre hareketi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, kirlilik ve doğal kaynakların tükenmesine karşı mücadele odaklıdır ve çevresel krizin ilk etkilerine odaklanmaktadır (Naess, 2005:3). Sığ ekoloji, çoğunlukla insan merkezci bir bakış açısına sahip olarak değerlendirilmektedir. Çevresel krizlerin ilk etkilerine odaklanmaktadır (Des Jardins, 2006:402). Diğer yandan, derin ekoloji ise daha temel değişikliklere ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır (Capra, 1992: 17). Bu yaklaşım, sadece çevresel sorunların yüzeyine odaklanmamakta, aynı zamanda insan-doğa ilişkisinin kökünden değişmesi gerektiğine inanmaktadır. Derin ekoloji, doğanın kendi içsel değerine vurgu yaparak insanın doğayla daha derin bir uyum içinde olması gerektiğini savunmaktadır (Önder, 2003:148; akt. Yaylı ve Çelik, 2011: 372-373).

Sığ ekoloji perspektifi, su ve hava gibi doğal kaynakların teknolojik gelişmelerle temizlenebileceğini, kirlilik probleminin eşit bir şekilde dağıtılabilirliğini ve kirlilik sınırlarının yasal düzenlemelerle belirleneceğini öngörmektedir. Ayrıca kirletici olan sanayileşmenin az gelişmiş ülkelere kaydırılmasını savunmaktadır. Diğer yandan, derin ekoloji anlayışı, kirliliğin sadece insanlar için değil, tüm canlılar için kritik bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Doğal kaynaklara dair sığ ekoloji, bunları insanların kullanımı için araçsal bir şekilde görürken, derin ekoloji her şeyin değerli olduğunu kabul eder. Sığ ekoloji, nüfus sorununu genellikle az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak ele alırken, derin ekoloji, nüfus artışına dikkat çekerek bu durumun asıl kaynağının gelişmiş toplumlar olduğunu ve bu ülkelerin sorunun çözümünde öncü bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade eder. Sığ ekolojistler, gelişmiş ülkelerin modellerini az gelişmiş ülkeler için bir kılavuz olarak sunma eğilimindedir, ancak derin ekolojistler, az gelişmiş toplumların kültürel bütünlüğünü korumaya yönelik çabalar sarf ederler. Sığ ekoloji



çerçevesinde doğal kaynaklar genellikle insanoğlunun mülkiyeti olarak kabul edilirken, derin ekoloji perspektifi, dünyanın insanoğluna ait olmadığını vurgular (Naess, 2005: 5, Özer, 2001: 73).

Özellikle sürdürülebilir kalkınmanın genel kabulü, 1970'li yıllarda protesto ve karşı duruş hareketleri olarak görülen “ekoloji hareketleri”nin işini daha da kolaylaştırmıştır. Gündem 21'in yayımlanmasından sonra, bu dönüşümün hızlanması ve çevreye yönelik farkındalığın toplum tabanına yayılması, insanların çevre için yapabilecekleri birçok şeyin olduğu fikrine inancı yaygınlaştırmıştır. Bu durum “katılım” ismiyle altı çizilerek demokratik bir içeriğe sahip olduğu vurgusu ve özellikle kapitalizmin de bu noktada en büyük destekçisi olması, ekolojik kuramın hareket alanını genişletmiştir (Şahin, 2004: 12). Ekolojik hareketlerin ortaya çıkmasını Arne Naess “Yeşil bir toplum ademi merkezleştirilmelidir ve tabana dayalı bir demokrasiyle yönetilmelidir. Yeşil toplum, sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşmaya “evet”, şiddete “hayır” diyen bir toplumdur. Ayrıca, böyle bir toplumda insanlar, gönüllü olarak “sade” bir yaşam sürdürürler. Bu insanların kendilerine güvenleri yüksektir. Yer değiştirme yani göç olayına fazla rastlanmaz. Üstelik birkaç kuşak bir arada yaşayabilmeli ve çalışabilmeli; bir cemaat duygusu hakim olmalı, uygun bir teknoloji benimsenmeli, sınai ve tarımsal üniteler ufak olmalıdır. Yerleşim yerleri çalışma birimlerinden uzakta olmamalı, ulaşım esasen kamusal araçlarla sağlanmalıdır. Ayrıca toplumsal hiyerarşi kaldırılmalı, erkek egemenliğine son vermelidir.” şeklinde açıklamıştır (Naess, 1994: 10).

Çevresel yaklaşıma farklı bakış açısı geliştiren bu ekolojik fikirler bazı temel değerleri paylaşmaktadır. Ana fikir birliği, mevcut üretim ve tüketim kalıplarının çevre sorunlarına neden olduğudur. Bu açıdan bakıldığında ekolojik düşüncenin seri üretime son verilmesi çağrısında bulunan bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu düşünce biçimi, mevcut üretim tarzının kentleri bir sorun alanı haline getirdiğini söylemekte ve teknolojinin hantal ve kirlenici olduğunu vurgulamaktadır. Bu bakış açısıyla, daha iyi bir dünya için 'insan merkezli' ve 'küçük ölçekli' teknoloji savunulmaktadır (Görmez,2003:100). Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın yol açtığı/açacağı tüm problemlere önleyici ve tedavi edici bir reçete sunmaya çalışırken kapitalist sistem bunun ancak kalkınmayla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla ekolojik hareketlerin kendi elindeki argüman “sürdürülebilir kalkınma”yla birlikte sermaye birikimcilerinin eline geçmiştir. Ekolojik perspektifin getirmiş olduğu eleştirilerin temelinde yatan ana fikir, sürdürülebilir kalkınma yoluyla çevresel tahribatların devam ettiğine yöneliktir. Ancak ekolojik perspektifin sadece iklim, çevre ve yoksulluk odaklı eleştirilerinin ötesinde özellikle Sürdürülebilir Kalkınmanın yeni yörüngesini ihtiva eden Bin Yıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine yönelik eleştirilerin kapsamını da belirtmek önemlidir.

Neoliberal iktisadi politikaların ülkeleri çeşitli kriterlere göre kategorize ederek genel kabul haline dönüştürdüğü “gelişmiş” ve “gelişmekte olan” tasnifinde yer alan 193 ülke biraraya gelerek BM Genel Kurulu'nda Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini belirlemiştir. 17 temel hedefi içeren Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), yoksulluğu ortadan kaldırarak sosyo-ekonomik kapsayıcılığı tesis etmek ve çevreyi koruma amacıyla ortaya atılmıştır. Aslında bu hedef kompozisyonu, dünyadaki yoksulluğun azaltılarak, ekonomik, sosyal ve çevresel şartlarda iyileştirmeleri hedefleyen ve 2000 yılında yine BM Genel Kurulu'nda belirlenen “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri”(BKH) nin çözüm üretme noktasında tıkandığına yönelik bir çıkarım da sağlamaktadır.

2000'li yılların başında kalkınmacı paradigmanın temel anlayışını ortaya koyan ve birçok ülkeyi de bu uzlaşya dahil etme zorunluluğuna yönlendiren BKH geçici ve izole bir biçimde belirlendiğinden dolayı çok fazla geçerlilik kazanamamıştır. SKH, BKHnin aksine geniş bir istişare sonucu ortaya çıkmış 169 alt hedefle birlikte sonuçlanmıştır. Ancak görünürdeki demokratik ve katılımcı yapı olumlu olarak resmedilse de yoksulluktan kentsel kalkınmaya kadar mikro ve makro düzeydeki birçok dinamiği kapsayan bir içerik olmasından dolayı bu geniş perspektifin önceliklendirme ihtiyacıyla çeliştiğine yönelik eleştirileri artırmıştır (Lomborg, 2018: 500). SKH'nde yer alan temel projeksiyonların doğru olmadığına yönelik eleştirilerin yanında maliyet-fayda analizleri de yapılmaya başlanmıştır. Kopenhag'da bulunan Uluslararası Belgeler ve Uzlaşya Merkezinin öncülük ettiği çalışma, bazı hedeflere yönelik yapılan harcamaların istenen sonuca ulaştırmakta fayda sağlamayacağına yönelik tespitleri içermekle birlikte bu hedeflerin kaldırılmasını ya da değiştirilmesini önermiştir. Bunun yanında bazı hedeflerin net ve açıklayıcı bir tanımlamaya sahip olmadığı da belirtilmiştir (Kenny, 2015).

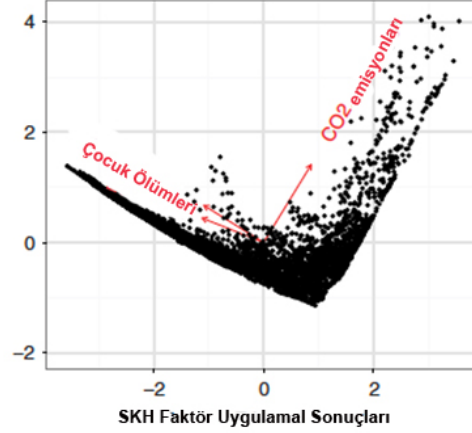
SKH belirlenirken temel sav olan yoksulluğun giderilmesi ve toplumsal kalkınmanın sürdürülebilir hale getirilmesine yönelik kriterlerin net bir biçimde ortaya konmak istemesi sürecine çeşitli çok uluslu şirketler de dahil edilmiştir. Kalkınma paradigmasının kapitalist sistemin devamlılığını sağlamak üzerine kurgulanması, makro politikaların devletler eliyle uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak SKH sürecine çok uluslu şirketlerin dahil edilmesi süreci bir retorik olarak öne sürülebilmektedir. Tulder v.d. (2021:2) bu şirketlerin SKH sürecine

dahil edilmesinin nedenini BM perspektifinden “SKH misyonunu iş uygulamalarına dahil etmek ve geniş çapta benimsenmesini desteklemek” olduğunu belirtmiş ancak bu konuda çeşitli eleştiriler getirmiştir. Bunlardan ilki, çok uluslu şirketlerin kalkınma hedeflerinde yer alması sürecinde gelişmemiş ülkelere yönelik geliştirilen altyapı-üst yapı ve diğer kalkınmaya yönelik imar faaliyetlerinde finansal unsurların gereğinden fazla kullanılmasına yönelik olası sorunlardır. İkincisi, sömürgecilik faaliyetlerinin SKH kılıfıyla yeniden canlandırılabilmesine yönelik endişedir. Üçüncüsü ise çok uluslu şirketlerin temel amacının kalkınma değil kar odaklı bir sisteme sahip olmasıdır. Dolayısıyla SKH gerçekleşirken finansal zarara uğramak da olasıdır.

Finansal zararın odağında olabilecek SKH, gerçekten etkili bir kalkınmayı sağlayabilecek dinamiklere sahip olup olmadığı sorusuna yönelik çalışmalara Sachs vd. (2021: 41-43) de dahil olmuştur. Onlara göre SKH uygulanabilmesi için büyük oranda finansal kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. 2022 yılına kadar olan SKH ile ilgili ilerleme raporlarına bakıldığında, henüz birçok ülkenin bütçelerinde SKHne yönelik kaynak tanımlaması yapılmadığını belirtmişlerdir. Buradaki temel çıkarım, SKH için birçok ülke hala kaynak aktarmada isteksiz olduğudur. Böyle bir kaynak açığında SKH uygulanmasının nasıl mümkün olacağı sorusu gündeme gelmiştir (Yılmaz ve Yücel, 2022: 691). Bu tabloda SKH aslında değişim için bir paradigma sunmadığı ve dönüşümsel bir sürecin ülkeler tarafından benimsenmediği şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür. Bunun temel nedeni, SKH gündemi küresel zorlukların altında yatan nedenleri ve güç dinamiklerini ele almaksızın bu zorluklara yönelik hedefler sunmasıdır (Koehler, 2016: 2015). Dolayısıyla SKH çerçevesi, uygulanabilir politikalar konusunu ulusal hükümetlerin uygulama planlarının oluşturulmasına bırakarak geçiştirmiş ve esasen bağlayıcı olmayan anlaşmalarla küresel bir “zayıf konsensüse” ulaşabilmek için tartışmalı konulardan ve taahhütlerden kaçınmıştır. Sonuç olarak SKH'ler, sistemik krizlerin analizinde yeterince radikal olmamakla ve hızla değişen bir toplumdaki olumsuz eğilimlere yönelik yaklaşımlarında yeterince sofistike olmamakla eleştirilmiştir (Tulder vd. 2021: 17)

Ekonomik büyüme, doğası gereği doğal kaynakların tükenmesine ve çevresel hizmetlerin bozulmasına yol açmaktadır. Ayrıca Sürdürülebilir Kalkınma kavramının kendisi, insan ve doğal sistemler arasındaki içsel çatışmayı yansıtmaktadır. Uluslararası Bilim Konseyi (ICSU), SKH'leri gözden geçirirken ekolojik sürdürülebilirlik ile sosyo-ekonomik ilerleme arasındaki iç tutarsızlığa eleştirel bir şekilde dikkat çekmiştir (ICSU, 2016). Obersteiner v.d. (2016), küresel SKH gündemindeki ödünleşmelerin bölgesel ve ulusal düzeylerde ilerlemenin önündeki engeller olarak ortaya çıkacağını savunmaktadır. Örneğin Kongo Havzası'nda uydu verileri, tarımsal genişleme ile yakacak odun ve kereste çıkarımının ormansızlaşma ve habitat bozulmasının önde gelen itici güçleri olduğunu tespit etmiştir (Celine vd. 2013: 1177). Spaiser v.d. (2016) SKH'lerdeki bu potansiyel tutarsızlıkları ölçen ve modelleyen önemli nicel çalışmalardan birini hazırlamıştır. 217 ülkeyi temeline alan ve Dünya Bankası, CIRI İnsan Hakları Veri Projesi, Heritage Foundation, The Wall Street Journal v.b. gibi çeşitli tarafların verilerini; ekonomik, sosyal, çevresel ve siyasi göstergelere göre tasnif ederek araştırma gerçekleştirmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma gibi soyut ve gözlemlenemeyen bir yapının tutarlılığını test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanmıştır.

SKH her biri için bir gösterge seçilerek Sürdürülebilir Kalkınma için bir gizli değişken tespit edilmiştir. Seçilen bu göstergeler; Çocuk Ölümleri, Eğitim ve CO<sub>2</sub> emisyonlarıdır. Sürdürülebilir Kalkınma için en yüksek faktör yüklerine sahip olması nedeniyle bu üç kategori tercih edilmiştir (Spaiser v.d., 2016: ).



**Şekil 1.** Spaiser v.d. araştırmasına göre SKH göstergelerine yönelik yapılan kalkınmacı faaliyetlerin çocuk ölümleri, eğitim ve CO2 üzerine etkisi

**Kaynak:** Spaiser v.d. (2016)

Elde ettikleri sonuçlara göre, kişi başına düşen GSYH'nin yoksulluğun azaltılması ve sosyo-ekonomik kalkınmanın artırılması üzerinde genel olarak olumlu bir etkisi olduğunu, ancak CO<sub>2</sub> emisyonları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, olağan senaryo göz önüne alındığında, büyüme ve tüketim SKH'ler arasında uyumsuzluğa yol açmaktadır. Modeller ayrıca, çocuk ölümlerini azaltmaya yönelik kapsamlı sağlık programları, eğitime yönelik devlet harcamaları ve çevre dostu teknolojiler gibi diğer boyutlar üzerinde aynı anda olumsuz etkilere sahip olmaksızın bir SKA boyutu üzerinde faydalı etkilere katkıda bulunan bazı ortak faktörler önermektedir. Bu nedenle, gelecekteki politika ve çabaların odağını tüketime dayalı ekonomik büyümeden insan refahına (sağlık, eğitim) ve çevre dostu teknolojilere ve bunlara yönelik yatırıma kaydırması gerektiği sonucuna varmışlardır (Swain, 2017: 345-347).

Sürdürülebilir kalkınma ve hedeflerinin, hem ekolojik perspektiften hem de bu perspektifin dışında kalan kriterlerden ele alınarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi, toplumsal dinamiklerin daha sağlıklı gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın ötesinde, insan, çevre ve ekonomik yaklaşımların güçlendirilerek retorik değil, reel uygulamaların hayata geçirilmesini mümkün kılacaktır.. Ekolojik kuramın sürdürülebilir toplum ideali, sürdürülebilir ve çevre korumacı olan hareket düşünceleri birbirlerinden farklıdır. Sürdürülebilir kalkınma daha ziyade, çevre ve ekonomi arasında bağlantı kuran ve etkinlik, verimlilik, çevresel kaynakların kullanımında rasyonellik ve yer seçimi gibi ekonomik ilkeler tarafından belirlenen, çevreye duyarlı bir büyüme modeli anlayışını yansıtmaktadır. Radikal ekoloji hareketleri içinde yer alan gruplar, bireysel, toplumsal ve kültürel gelişmenin önünü açan sektörlerde nitelikli büyümenin yanı sıra, büyümenin sınırlarını, nüfus artışını ve teknolojik ilerlemeyi dikkate alan, fiziki, doğal ve ekolojik ilkelerle belirlenen ve sürdürülebilir kalkınmadan daha kapsamlı bir proje olan sürdürülebilir toplum idealini desteklemektedirler. Bunu yaparken toplumsal ihtiyaçların gereği olarak ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin tamamında uzlaşa sağlamak isterler. Ancak ekonomik çıkar uğruna çevresel tahribatların “sürdürülebilir kalkınma” ismiyle yapılması ekolojik kuramın en fazla eleştirdiği noktayı oluşturur (Sezer, 2006: 7).

Sürdürülebilir kalkınmada önemli bir yere sahip olan ekonomik kalkınma ihtiyacı, artık çevrenin korunması için tek başına yeterli bir argüman olarak görülemez. Zira ekonomik kalkınma, özellikle uzun vadede, faydadan ziyade çok büyük olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir noktaya ulaşmıştır. Birçok ülkede, sürdürülebilir kalkınmanın vurguladığı barışı korumak için belirli bir miktar kalkınma gerekmekte ancak daha çevre dostu ve nitelikli bir kalkınmaya doğru ilerlemek ve doğal kaynakların aşırı tüketimi pahasına sürdürülebilir kalkınmadan bahsetmek zor görünmektedir (Bassi, 1999: 43). Ekoloji hareketlerinin yaptığı iktisadi eleştirilerde ise kalkınmacı paradigma yeni çevreci bir ekonomik model icat etmiştir: “döngüsel ekonomi”. Özellikle radikal ekolojinin (derin ekoloji, mistik ekoloji, eko-feminizm, eko-sosyalizm) “sermayenin doğayı sömürmesi” savı, daha fazla karlılıkla üretim yapmak isteyen sermayenin kalkınmacı çevreci bir model geliştirmesini gerekli kılmıştır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde sermaye, gerçekleştirmiş olduğu üretimin ekoloji kuramının ahlaki değerlerine atıfta bulunduğu ve doğal kaynaklara yönelik tutumunu “döngüsel ekonomi” terimiyle açıklamaya çalışmıştır.

Geri dönüşüm yoluyla kaynakların daha verimli ve tutumlu olarak kullanılmasını, üretim ve tüketim davranışlarında sürdürülebilirliğin sağlanmasını ve tüketim yoluyla ortaya çıkan atığın hammadde olarak üretime dönüştürülmesini ifade etmektedir.

Yeşil düşünce ve buna bağlı çeşitli eko-politik akımların ahlaki temellendirmelerinden en önemlisi olan “bireylerin gelecek kuşaklara yönelik sorumluluğu” günümüzde artık kapitalizmin oyun kurucularıyla birlikte anılmaktadır. Şahin’e (2004) göre bu durum “zarif bir manevrayla kalkınmacı çevreciliğin manifestosuna doğanın (tükenebilir) bir kaynak olduğu fikrini taşımakta aracı kılınmıştır.” 1992 yılında ortaya çıkan Rio Deklerasyonu’nun üçüncü ilkesi “Şimdiki ve gelecek kuşaklara kalkınma ve çevresel ihtiyaçlarını eşit olarak karşılayan kalkınma hakkı tanınmalıdır” ifadesi ile Bruntland Raporu’nda geçen “...ekonomik kalkınmayı yanında getirecek yeni bir çağın başlayabileceğini görüyoruz. Bu çağda çevre kaynak varlığımızı sürdürebilecek ve genişletebilecek tedbirler alınabilir. (...) ...kararlı bir siyasi tutumun başlaması, çevre kaynaklarını hem insanlığın sürekli ilerlemesine hem de bekasına dönük olarak yönetmesi (şarttır). (...) ...gerek bu kuşağı ve gerekse gelecek kuşakları garantiye almak için gerekli kaynak sağlama kararlarını almanın zamanı gelmiştir” (2004: 3) ifadeleri, ekolojik kuramın elindeki argümanları, ‘sürdürülebilir kalkınma’ yoluyla günümüz neo-liberal iktisadi sisteme uyarlanması olarak değerlendirilmektedir. Hatta öyle ki artık yeşil hareketler bile sürdürülebilir kalkınmayı kendilerine özgü olan sürdürülebilirlik kavramıyla aynı şeymiş gibi kullanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, neoliberalizm ve kapitalizmin yarattığı tahribatın, kalkınmanın yeni versiyonu olan sürdürülebilir kalkınmayla kurtarılabilceğine inanç Şahin’e (2004: 11) göre “küresel ikna” ile sonuçlanarak genel kabul görmüştür.

### Sonuç

Sürdürülebilir kalkınma, temel insan ihtiyaçlarının karşılanması, çevresel kalkınma ve korumanın bütünleştirilmesi, eşitlik, sosyal özerklik ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ve ekolojik bütünlüğün korunması açısından kapitalizmin tahribatına yine kapitalizm tarafından bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı geçmişte bazı değişikliklere uğramış olsa da, temel ilke ve hedefleri çevrenin sınırlarına karşı daha duyarlı ve bilinçli davranılmasına “kalkınma” hedefiyle kapitalist sistemi teşvik ederek katkı sağlamaya çalışmaktadır. 1980’li yıllardan sonra çoğu ülke tarafından genel kabul görmesi nedeniyle kavram, insan faaliyetlerinin çeşitli alanlarında da benimsenmiş hatta kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu olumsuz dışsallıklara en fazla eleştiri yapan ekolojik hareketlerle bile ortak noktayı oluşturmuştur. Yaylı’ya göre (2007: 937): “Bugün Dünya Yeşillerinin büyük bir kısmı sürdürülebilir kalkınmanın temel tezlerinden ve kavramlarından yararlanmaktadır. Dünya yeşillerinin uluslararası belgelerinde “sürdürülebilir kalkınma” yaklaşımı ana ilkeler arasında yer almaktadır. 2001 yılında 70 ülkeden gelen yeşil parti temsilcilerinin oluşturduğu bir heyet tarafından yazılan “Küresel Yeşiller Bildirgesi”, sürdürülebilir kalkınma söyleminin önemli izlerini taşımaktadır.”

Birçok uluslararası kuruluş, yerel olarak olumlu bir etkiye sahip olan ancak küresel ölçekte önemli sonuçlar doğurmayan kavramın uygulanmasında yer almış ve hala yer almaktadır. Bu durum, kavramın ortaya çıkışından 50 yıl sonra bile çevre sorunlarının devam ettiğine yönelik bir kanıttır. Nüfus artışı, açlık ve yoksulluk, savaş ve siyasi istikrarsızlık ve daha fazla çevresel bozulma gibi karmaşık küresel duruma odaklanan Birleşmiş Milletler, günümüz “sürdürülebilir kalkınmasının” siyasal savunucusu olmuştur (Klarin, 2018: 87). Pek çok ülke sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmaktan uzak olmakla birlikte, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki uçurum daha da açılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının uygulanmasının önündeki başlıca engeller, birçok ülkenin henüz ulaşamadığı sosyo-ekonomik kalkınma düzeyi, mali kaynak ve teknoloji eksikliği ile küresel düzeyde siyasi ve ekonomik hedeflerin fazlaşması olmuştur.

Derin ve sığ ekolojik perspektiflerin, sürdürülebilir kalkınmayı eleştirisindeki en önemli unsur; ekonomik kalkınmanın çevresel tahribata fazlasıyla yol açmasına yönelik gizleme çabaları olmuştur. Çünkü sürdürülebilir kalkınma, temeline yine doğal kaynak yoluyla büyüyen ve gelişen endüstriyel bir gelişmeyi almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, insan merkezli olmasına rağmen, insanlığın ekolojik açıdan sürdürülebilir bir biçimde gelişmesini istiyorsa, çözülmesi gereken politik ve ekonomik sorunlarda ekolojik kuramın mekanizmalarından yararlanması gerekmektedir (Jacob, 1994: 487). Kalkınma paradigmasının yeniden ele alınarak dönüştürüldüğü iddia edilen süreçte “sürdürülebilir kalkınma”nın ortaya atılması, kapitalist sistemin öngördüğü tüketim, maksimum kar ve rekabet gibi temel faktörlerde herhangi bir değişikliği üretmemiştir. Dolayısıyla sermaye birikiminin ardından kalkınma ve versiyon güncellemesiyle ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma, ekolojik

kuramla sadece söylem noktasında ortaklık içerdiği “gelecek kuşaklar ve doğal kaynak kullanımının sınırlılığı” ötesine geçememiştir.

“Sürdürülebilir kalkınmanın neredeyse tüm dünyada kalkınma ve çevre politikalarına yön veren hakim anlayış olmasına rağmen, ekolojik sorunların boyutlarının gün geçtikçe artması ve ekolojik krizin giderek derinleşmesi, sürdürülebilir kalkınmacılığın iflası olarak değerlendirilebilir. Hali hazırda sürdürülebilir kalkınma anlayışı ekseninde oluşturulan çevre politikalarının ekolojik sorunların sebeplerini ortadan kaldıracak radikal dönüşümler öngörmediği de açıktır. Mevcut haliyle sürdürülebilirlik modeli, son kaynakların ya da rezervlerin sonuna kadar kullanımını ekolojik açıdan meşrulaştırmak için kullanılıyor izlenimi vermekte olup bu durum, kavramın tehlikeli bir yanılsama haline dönüşme ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir” (Radkau’dan akt. Bahçeci ve Görmez, 2019: 2317). Sürdürülebilir Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sosyal, ekonomik veya çevresel faktörlerin etkinliği hakkında yapılan çalışmalarda ortak kanı, ekonomik ve sosyal kalkınma ile çevresel hedefler arasındaki tutarsızlıkların temelinde ekonomik büyüme ve tüketim arayışı yatmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çok yönlü ve geniş yapısı, her bir hedefin tüm ülkeler tarafından uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin sosyal ve çevresel politikalara, gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve ekonomik politikalara yönelmesi daha rasyonel bir çıkarım olacaktır. Sürdürülebilir Kalkınmanın uygulanmasını kolaylaştırmak için ortaya konan temel hedefler ise hala birçok ülke tarafından uygulama alanı bulamamıştır. Bu durum sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin çizmiş olduğu yol haritası ile ülkelerin hedeflere uyması arasında çelişki yaratmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olumlu bir perspektif sunmak istersek; 1972 yılından bu yana ekolojik hareketlere olumsuz bakış açısını değiştirmekte işe yaradığı görülmektedir. Her ne kadar sürdürülebilir kalkınmanın birçok noktası eleştirilse de gelinen noktada çevrenin korunması, toplumsal ve ekonomik gelişim ve bunların devamlılığının sağlanması hemen her kesimin savunduğu bir uzlaşma halini almıştır.

### Kaynakça

- Bahçeci, H. I., Görmez, K. (2019). Sürdürülebilir kalkınma vs. ekolojik düşünce, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10 (17), 2299-2323.
- Baker, S. (2006). *Sustainable Development*, Abingdon: Routledge.
- Bassi, T. (1999). Küreselleşme ve Çevre: Avrupa Konseyi’nin Faaliyetleri ve Başarıları, *Avrupa’da Yerel Yönetimlerin Çevre Politikaları ve Türkiye içinde*, Ankara: Adenauer Vakfı Yayını.
- Bose T. C. (1965). The point four programme: a critical study, *International Studies*, 7(1), 66-97.
- Buyruk, H. (2016). Ekonomik kalkınma hedefinden bin yıl kalkınma hedeflerine: eğitim- kalkınma ilişkisine dair bir çözümleme, *Mülkiye Dergisi*, 40 (1), 11-142.
- Capra, F. (1992), Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, M. Armağana (Çev.), İstanbul.
- Carter, N. (2007). *The Politics of the Environment - Ideas, Activism, Policy*. 2th Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Céline, E., Philippe, M., Astrid, V., Catherine, B., Musampa, Pierre, C.D. (2013). National forest cover change in Congo Basin: Deforestation, reforestation, degradation and regeneration for the years 1990, 2000 and 2005. *Global Change Biology* 19, 1173–1187.
- Çelik, M., Dağ, M. (2017). Kapitalist İktisadi düşüncenin geçirdiği dönüşümler üzerine bir değerlendirme, *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İnceleme Dergisi*, 2(3), 50-70.
- Dauda, M. (2019). Ecological modernization theory and sustainable development dilemmas: who benefits from technological innovation?, *The African Review: A Journal of African Politics, Development and International Affairs*, 46 (1), 68-83.
- Des Jardins, J., R. (2006), *Çevre Etiği*, R. Keleş(Çev.) Ankara: İmge Kitabevi
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyon Raporu. (1987). *Our Common Future. The World Commission on Environment and Development*, New York: Oxford University Press.

- Esteva, G. (2004). *Kalkınma Sözlüğü'nün'den: Kalkınma*, U. Yüzereroğlu, (Çev.), İstanbul: Üç Ekoloji.
- Görmez, K. (2003). *Çevre Sorunları ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hampson, N. (1991). *Aydınlanma Çağı*, J. Parla (Çev.), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Inogwabini, B. (2019). Ecology and sustainable development, *Encyclopedia of Sustainability in Higher Education*, 1-7.
- Jacob, M. (1994). Sustainable development and deep ecology: an analysis of competing traditions, *Environmental Management*, 18 (4), 477 – 488.
- Keleş, R., Hamamcı, C. (1997). *Çevrebilim*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Kenny, C. (2015) *SDG Targets: Here's how to make them stronger*. <https://www.cgdev.org/blog/sdg-targets-heres-how-make-them-stronger>.
- Klarin, T. (2018). The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issue, *Zagreb International Review of Economics & Business*, 21 (1), s.67-94.
- Kuleli, Ö., Sonat, A., (1995). *Türkiye'de Çevre*, İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı Türkiye'nin Sorunları Dizisi-13.
- Lélé, S. (1991). Sustainable Development: A Critical Review, *World Development*, 19(6), 607-621.
- Lomborg, B. E. (2018). *Prioritizing development: A cost benefit analysis of the United Nations Sustainable Development Goals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Macekura, S. (2013). The Point Four Program and U.S. International Development Policy, *Political Science Quarterly*, 128 (1), 127-160.
- Naess, A. (1994), Derin ekolojinin temelleri. *Derin Ekoloji*, G.Tamkoç (Der.), İzmir: Ege Yayınları.
- Naess, A. (2005). The deep ecology movement: Some philosophical aspects. In A. Drengson & H. Glasser (Eds.), *Selected Works of Arne Naess*, Dordrecht, the Netherlands: Springer, 1-16. *This article was first published in 1986 in Philosophical Inquiry*, 8, 10-31.
- Özer, M., A. (2001). Derin ekoloji, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10(4), 61-79.
- Özlüer, F. (2007). Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası, *Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık*, Bülten 51, Haziran, 4-13.
- Peraira L. C., Oreiro, J. L. (2024). A brief history of development theory. from schumpeter and prebisch to new developmentalism, *Brazilian Journal of Political Economy*, 44(1), 1-24.
- Reid, D. (1995). *Sustainable Development*, London: An Introductory Guide.
- Rogers, P.P., Jalal, K.F., Boyd J.A. (2008). *An Introduction to Sustainable Development*, London: Earthscan
- Sachs, J., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., Woelm, F. (2021), *Sustainable Development Report 2021*, Cambridge: Cambridge Press.
- Sezer, Ö. (2006). Çevre korumacılıktan radikal ekolojiye, *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, 3(5). <https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/10/27/cevre-korumaciliktan-radikal-ekolojiye/> (Erişim: 10.02.2024)
- Šmleša, D. (2003). Podržava li biznis održivi razvoj?. *Journal for General Social Issues*, 12(3-4), 403- 426.
- Spaiser, V., Ranganathan, S., Bali Swain, R., and Sumpter, D (2016) The sustainable development oxymoron: quantifying and modelling the incompatibility of sustainable development goals, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*.
- Swain, R.B. (2017). A Critical Analysis of the Sustainable Development Goals. Leal Filho, W. (Ed) *Handbook of Sustainability Science and Research. World Sustainability Series*. New York: Spinger, 341-355.



- Şahin, Ü. (2004), Truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma, *Üç Ekoloji*, Sayı: 2, 1-16.
- Tulder, R., Rodrigues, S. B., Mirza, H. Sexsmith, K. (2021), The UN's sustainable development goals: can multinational enterprises lead the decade of action?, *Journal of International Business Policy*, 4,1-21.
- Turhan, Y. (2020). Kalkınma kavramının tarihsel süreci ve etimolojik analizi. *UIİİD-IJEAS*, (29), 149-194.
- Yaylı, H. (2007), *Sürdürülebilir Kalkınmanın Sürdürülebilirliği*, International Conference On Advances In Natural & Applied Sciences, s. 921-940.
- Yaylı, H., Çelik V. (2011). Çevre sorunlarının çözümü için radikal bir öneri: derin ekoloji, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 369 – 377.
- Yılmaz H., Yücel T. (2022). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında uluslararası çalışmalar ve eleştirileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 691-702.

## EXTENDED SUMMARY

Today, the assumption that "development", which includes the economic and technological progress of countries and the diffusion of this progress to the social base, is important for all countries comes from the desire to ensure the continuity of capitalism and the production economy that it is based on. However, the implementation of the roadmap that can ensure development has forced even the capitalist system to develop methods of intervention in this regard, due to its negative impact on natural resources and the environment. In this respect, it has become necessary to rethink the relationship between the environment and development and to question neoliberal policies based on ecological theory, especially since the 1970s. It has become inevitable that the use of natural resources in the world as raw materials by capital and the destruction of nature in the production process will become a compromise that extends from the present to the future and needs to be corrected.

After the industrial revolution, the fact that economic policies were becoming evident on the axis of capitalism led to the expansion of production mechanisms in states. Since the increased amount of production would provide more income, it was seen as an important welfare-enhancing input for the members of the states. The area that was sought to be expanded also included general commercial movements, expressed as the "market", that sought more mass consumption. If we look at the working conditions that emerged after the industrial revolution and the urban settlements that developed as a result, we can see that the aim of capital is to create a profit-oriented economic system that aims to consume more production and, accordingly, to produce more production. In addition, work has become a phenomenon reduced to the struggle for survival, rather than the dream of a certain class to live in good conditions by receiving more wages. Capital, which wanted to expand its sales areas, sought to increase the amount of production through various marketing strategies and further mechanisation. In such a system, most states have adopted an economic model based on the principle of the "free market" and have prepared the moral justification of the economic model that has emerged: the minimum commonality of the state and capital was "the income obtained and its being called welfare".

Capitalism as saviour seeks to bring the underdeveloped countries closer to, or on a par with, the developed countries. It prepares the necessary social and political environment for this through neo-liberal policies. By implementing these policies, the underclass states want to grow economically and distribute their gains to society in the name of "welfare". Therefore, capitalism dynamises itself with capitalism that has not grown again. That is why it does not hesitate to exploit nature continuously. Almost everything in nature is raw material for it.

The concept of sustainable development is essentially a market-based approach to development. Basic economic mechanisms are also derived from market logic. The limits of the functioning of the market economy based on capital accumulation extend to nature. This is actually a "necessary" consequence of the commodification of everything by capitalist logic. In the logic of the market, the "protection" of the environment is only possible to the extent that profit can be made from the environment. The sustainable development approach is a model of accumulation extended to include the environment in the reproduction of capital.

For sustainable growth to be effective, it must be qualitatively different from current growth. This may require some value judgements about a qualitative evolution in its structure. The free market mechanism, as currently understood, operates without any motivation for such a qualitative evolution. For these reasons, the concept of sustainable development seems rather difficult to implement, as it requires guidance not only on economic and social conditions, but also on environmental conditions as a whole.

In particular, the general acceptance of sustainable development has greatly facilitated the work of the 'ecology movements', which in the 1970s were seen as protest and resistance movements. After the publication of Agenda 21, the acceleration of this change and the spread of environmental awareness to the grassroots of society have popularised the belief that there is much that people can do for the environment. Underlining this situation with the name "participation" and emphasising its democratic content, and above all the fact that capitalism is currently its biggest supporter, has widened the scope of ecological theory.

In the economic critique of the ecological movements, the developmentalist paradigm invented a new environmentalist economic model: "circular economy". In particular, the argument of radical ecology (deep ecology, mystical ecology, ecofeminism, ecosocialism) that "capital exploits nature" made it necessary for capital to develop a developmentalist environmentalist model in order to produce more profitably. From this

perspective, capital has tried to explain its frugal behaviour towards natural resources with the term "circular economy", which refers to the moral values of the ecological theory of production. It refers to the more efficient and frugal use of resources through recycling, ensuring sustainability in production and consumption, and transforming the waste generated by consumption into production as raw materials.

It is also clear that current environmental policies based on the concept of sustainable development do not envisage radical changes that would eliminate the causes of ecological problems. In its current form, the sustainability model gives the impression that it is being used to legitimise the use of the last resources or reserves to the end from an ecological point of view, and this situation shows that the concept is likely to turn into a dangerous illusion". If we want to present a positive perspective of sustainable development, it seems to have worked to change the negative view of the ecological movements since 1972. Although ecological theory criticises many points of sustainable development, the protection and continuity of the environment has now become a consensus defended by almost all segments.